

EL FINAL DEL MÓN IBÈRIC A LA VALL D'ARO I SANT FELIU DE GUÍXOLS: ESTAT DE LA QÜESTIÓ

FRANCESC AICART I HEREU

La subcomarca de la vall d'Aro⁽¹⁾ és, ara per ara, una de les zones menys conegudes de les comarques del nord-est de Catalunya durant el període ibèric a causa de la manca d'excavacions científiques. Malgrat això, el panorama que se'ns presenta en analitzar el període ibèric final —a partir de principi del segle II aC— i la transició al nou model d'exploració del territori impulsat per Roma, per mitjà de l'articulació del territori a partir dels centres urbans (Gerunda en el cas de la vall d'Aro) i la implantació del sistema de *villae*, són prou interessants.

Pel poc que sabem fins ara, el poblament d'època ibèrica a la vall d'Aro s'estructura entorn de dos grans centres: el poblat dels Guíxols (Sant Feliu de Guíxols) i plana Basarda (Santa Cristina d'Aro). Intuïm la presència d'un altre nucli a la badia de Sant Pol, com veurem més endavant. Al voltant d'aquests nuclis, es detecten petits establiments de caire agrícola o forestal que dependrien dels poblats esmentats.

El poblat dels Guíxols situat en l'esperó rocós que separa la badia de Sant Feliu, dominant dos excel·lents ports naturals, és el centre de comerç del territori. L'inici de l'hàbitat és poc conegut i cal situar-lo probable-

(1) Aquesta breu reflexió té el seu origen en la comunicació presentada per qui subscriu al I Seminari d'Arqueologia: del Món Ibèric al Món Romà. Una Visió de Detall, organitzat per la Universitat de Girona i el Museu d'Arqueologia de Catalunya-Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona el 13 de desembre de 1996. Agraïixo la col·laboració del doctor Josep Maria Nolla per les seves orientacions i els seus consells i de Natàlia Colomeda, que em va ajudar a preparar els materials d'aquella comunicació.

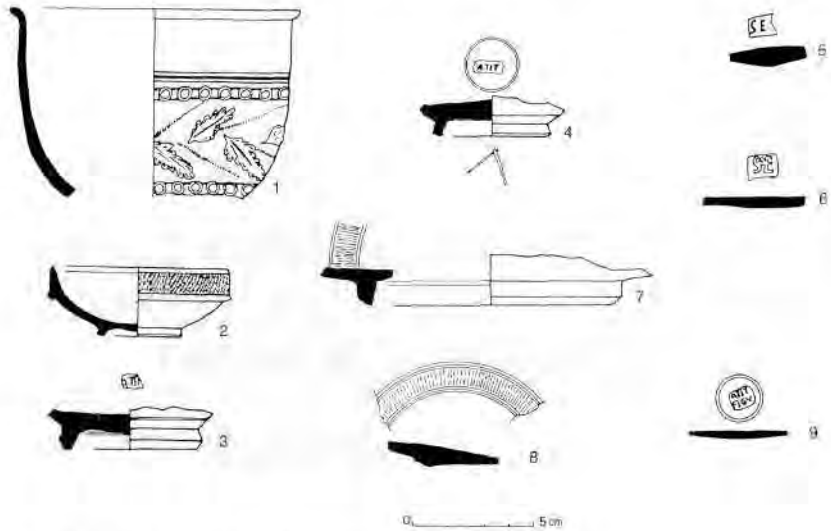

Fig. 1 Poblats dels Guíxols: T.S. aretina:

1. Copa de la forma Dragendorff VI. Època augustal.
2. Bol de la forma Dragendorff 24/25. 1r. terç del s.I d.C.
3. i 4. Fons. Probable forma Goudineau 24 amb *sigilla* A TIT(us).
5. Fragment informe d'un fons amb *sigillum* SE.
6. Fragment informe d'un fons amb *sigillum* SAE.
7. i 8. Dues bases de plats decorats a rodeta, Forma Goudineau 36. Principis del s.I d.C.
9. Fons amb *sigillum* A TIT FIGV.

ment a principi del segle IV aC. En canvi, el moment final, el tenim datat a partir de l'anàlisi dels materials recuperats per González Hurtebise a principi del segle XX. La nombrosa presència de ceràmiques aretines (fig. 1) assenyalen una notable activitat del poblats a les darreries del segle I aC i principi del segle I dC. Activitat que ve confirmada per la presència d'àmfores Dressel 2/4, d'entre les quals destaquem la presència d'un pivot de Dressel 2/4 amb estampilla PR(Primi?) ben documentada al forn de can Pedrerol al Baix Llobregat i datada en el Principat de Tiberi (Nolla-Esteva, Aicart, 1989, pàg. 92 i 113). Els darrers estudis sobre aquest període a la comarca (Nolla, Esteva, Aicart, 1989; Nolla-Palahí-Burch, 1998) assenyalen un moment final molt similar entre els poblats dels Guíxols i de Castell (Palamós), moment que caldria situar a l'entorn del canvi d'era, tot i que ambdós poblats haguessin estat objecte de freqüenciacions puntuals amb posterioritat.

La vida a la badia de Guíxols va continuar a partir del segle I dC sense interrupcions. Els materials més antics del jaciment romà del monestir (Aicart, 1990), el jaciment del carrer de Girona (Nolla-Esteva-Aicart, 1989, pàg. 113-115) i els del bosc d'en Rabell i cal Pitxo (Esteva, 1993 a, pàg. 219-

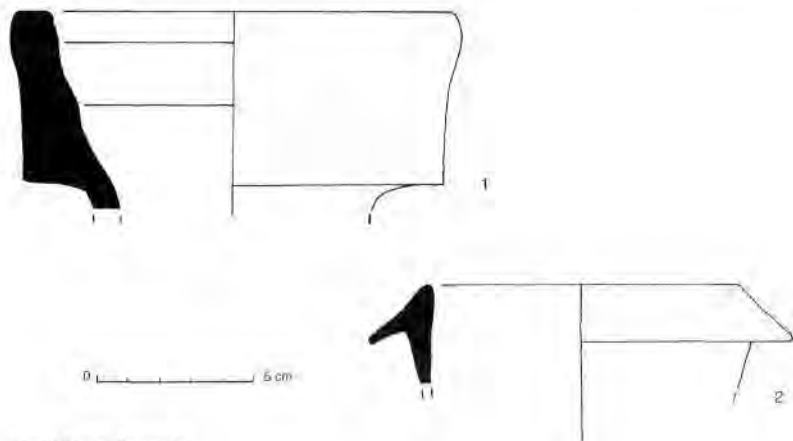

Fig.2 Plana Basarda

1. Àmfora Dressel 1B. Final del segle II aC- primera meitat del segle I aC.
2. Àmfora grecoitàlica, segles III-II aC.

222 i Esteva, 1993b, pàg. 222-224) fan pensar en un trasllat de la població cap a la plana un cop abandonat l'incòmode esperó.

El poblat de plana Basarda, estratègicament situat en un altell rocós del massís de l'Ardenya, al terme municipal de Santa Cristina d'Aro, a 300 m sobre el nivell del mar, és la gran incògnita del món ibèric d'aquesta contrada. Espoliat des de fa més de cent anys, conserva un bon nombre de sitges —més de trenta—, una cisterna i potser un fragment de muralla a la part més vulnerable. Fins ara havíem pensat en un probable abandó del poblat al segle II aC (Nolla-Casas, 1984, pàg.145; Aicart, 1990a) però entre els materials dipositats al Museu de Sant Feliu de Guíxols (número d'inventari 185) es constata —emmig d'abundants fragments d'àmfora ibèrica, ceràmica comuna indígena, àmfora púnica i en menor quantitat ceràmica grisa de la costa catalana— una presència significativa de fragments de ceràmiques de vernís negre i d'àmfores grecoitàliques (fig.2,2). Alguns dels fragments presenten un llavi triangular, més alt i enganxat al cos del recipient, característica que defineix les àmfores d'aquest tipus datades en el segle II aC (Nolla i Nieto, 1989, pàg. 380). El material més modern, però, és un fragment d'àmfora Dressel 1B (fig.2,1), de procedència itàlica, ben característic en contextos de finals del segle II aC. i de la primera meitat del segle I aC. (Nolla i Nieto, 1989, pàg. 382).

La ceràmica de vernís negre⁽²⁾, la presència d'àmfora grecoitàlica tardana i d'un fragment d'àmfora Dressel 1B permet sospitar que el poblat

(2) També hi ha ceràmica de vernís de negre entre els materials conservats al Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona (Nolla i Casas, 1984, p.144, lám.LIV, núm. 6).

hauria tingut una certa vitalitat durant el segle III i II aC⁽³⁾ i, probablement, una continuïtat en el segle I aC. No obstant això, només una excavació científica del jaciment ajudarà a aclarir si l'abandonament del poblat cal relacionar-lo amb la repressió catoniana de principi del segle II aC⁽⁴⁾ o bé si hi ha una continuïtat fins al canvi d'era, semblantment al que succeeix en la majoria dels poblats costaners de la comarca. Ara per ara, però, tot i les poques dades que posseïm, apostem per una pervivència del poblat durant el segle I aC.

L'exploració del territori a l'entorn de plana Basarda es constata en els petits establiments a la plana i als primers contraforts de la serralada d'Ardenya, com can Llauradó o Solius (Aicart, 1992), i un altre establiment en alçada, la plana del Vidre (Escortell, 1972), davant de plana Basarda, jaciments classificables dins del món ibèric sense més precisions. No podem assegurar que el forn de Solius (Aicart i Sàgrera, 1992) pugui relacionar-se amb el món ibèric final de la vall.

A les Gavarres, a l'altra banda del riu Ridaura, l'ocupació ibèrica també sembla plenament contrastada amb les troballes del mas Bousarenys —prop del dolmen del mateix nom— (Nolla i Casas, 1984, p. 143), de Roca Rovira, de la Font Picant⁽⁵⁾ i de l'església vella de Santa Cristina d'Aro (Aicart i Nolla, 1993). La migradesa de les troballes, majoritàriament en superfície, no permet assegurar una continuïtat d'aquest poblament durant el període ibèric final⁽⁶⁾.

Un tercer àmbit dins d'aquest territori, el constitueix la badia de Sant Pol. Lluís Esteva va poder salvaguardar un petit, però interessant, conjunt de ceràmica procedent d'un punt de la plana que envolta la badia, i el conservà al Museu de Sant Feliu de Guíxols⁽⁷⁾. Aquest material devia pertànyer a un hàbitat ibèric, probablement una petita explotació agrícola

(3) De les darreries del segle III aC. o de l'inici de la centúria següent és una dracma empòritana trobada prop de can Llauradó, al camí antic que permetia l'accés al poblat (ESTEVA, Lluís «Una dracma d'Empúries trobada a Solius», *Àncora*, núm. 1045, 1968 i ESTEVA, LL i VILARET, J., «Monedes anteriors al segle V d.C. trobades a Sant Feliu de Guíxols i a les seves rodalies», *Estudis del Baix Empordà*, núm.6, 1987, p.115-116). Els segles III aC i II aC constitueixen el moment de màxima esplendor a la major part de poblats de la comarca.

(4) Com s'ha documentat arqueològicament, per exemple, als poblats del puig de Sant Andreu i de l'illa d'en Reixach a Ullastret. (MARTIN, A. I CARAVACA, J. «Excavacions a l'oppidum del Puig de Sant Andreu d'Ullastret (Baix Empordà), IV Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Figueres, 1998, p.60-61).

(5) Materials dipositats al Museu d'Història de la Ciutat de Sant Feliu de Guíxols, números d'inventari 198 i 196, respectivament. Cal destacar, en el darrer cas, la presència d'un fragment d'àmfora grecoitàlica, prop de la vil·la romana de Bell-lloc d'Aro.

(6) Entre el material del jaciment romà de Roca de Malvet (núm. d'inventari 187 del Museu de Sant Feliu de Guíxols) hi ha alguns fragments escadussers de T.S. sudgàl·lica que podrien assenyalar un establiment de nova planta en aquest lloc durant el segle I dC.

(7) Materials classificats amb el número d'inventari 186 que van ser trobats a 1m de fondària pel senyor Secundino Reyné davant de can Sibill amb motiu de la construcció d'un xalet, segons consta en la fitxa que es va fer a partir de les anotacions de Lluís Esteva.

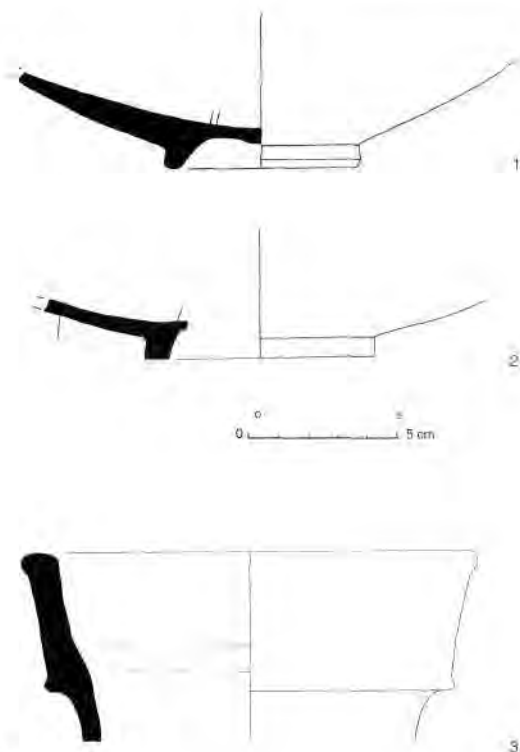

Fig. 3 Sant Pol

1. Ceràmica de vernís negre. Campaniana A, forma Lamboglia 33B. Final del segle II aC.
2. Ceràmica de vernís negre. B-Oïde, possible forma Lamboglia 5/7, Final del segle II aC-principis del segle I aC.
3. Àmfora de la forma Tarraconesa I. Darrer terç del segle I aC.

que aprofitava les fèrtils terres de conreu properes als aiguamolls de la primera línia de costa. D'entre aquests materials (àmfora púnica, ceràmiques grises de la costa catalana, ceràmiques de vernís negre, etc.) assenyalarem, com a pròpia de l'ibèric final, la presència d'un fragment d'una pàtera de ceràmica Campaniana A, de la forma Lamboglia 33B (fig.3,1), ceràmica produïda al golf de Nàpols i datada, en aquest cas, a les darreries del segle II aC i un fragment de ceràmica B-Oïde (fig.3,2), possible forma Lamboglia 5/7, pròpia de contextos de finals del segle II aC i principis del segle I aC.

Durant el segle I aC, la continuïtat de l'activitat a la badia està confirmada per les troballes d'àmfora Pascual I i Dressel 2/4 als forns de s'Agaró i la Caleta (Tremoleda, 1996, pàg.43-45), a ambdós extrems de la badia. Les troballes de la Caleta probablement tenen correspondència amb les notícies antigues sobre troballes a la rajoleria Perramon, en terrenys del

xalet dels senyors Cases, a la banda de ponent de la badia (González Hurtebise, 1905, pàg.20; Esteva, 1957, pàg.182). No hi ha dubte, però, que la zona sempre ha estat idònia per a la producció ceràmica.

Les troballes arqueològiques al nivell mitjà de la platja fòssil de Sant Pol, a uns dos metres sota el nivell actual del mar⁽⁸⁾ confirmen l'activitat en aquest sector durant el segle I aC, activitat que continua durant l'Alt i el Baix Imperi⁽⁹⁾.

En efecte, els estudis geològics (Roqué i Pallí, 1996, pàg.27-31) han datat aquest nivell, per mitjà del carboni 14, entre els anys 110-12 aC. En la recerca geològica es van trobar fragments de materials arqueològics (Roqué i Pallí, 1996, pàg.26) d'entre els quals destacaríem un fragment d'una vora d'àmfora de la forma Tarraconesa I (fig. 3, 3), de pasta vermella —marronosa, recoberta per una engalba marró. La pasta, molt similar quant a factura a la dels altres fragments trobats, ens fa sospitar que la peça fou obrada en un d'aquests tallers de la badia. La datació d'aquest tipus amfòric (Nolla, 1987, pàg.217-223; Roqué-Pallí, 1996, pàg.26), força precisa a partir de les troballes efectuades a Empúries i Badalona, cal situar-la en el darrer terç del segle I aC i en els primers anys del segle I dC, entre els anys 40 aC i 5 dC. No obstant això, podem precisar que la seva producció sorgeix amb anterioritat a la Pascual I, entorn del 40 aC i desapareix amb la producció massiva d'aquesta nova àmfora a partir del 30 aC (Tremoleda, 1996, pàg.41). Per tant, si la peça fou obrada en un dels tallers de Sant Pol cal suposar que van ser bastits a mitjan segle I aC o poc després, moment a partir del qual produirien ininterrompudament àmfors Tarraconesa I, Pascual I i Dressel 2/4 adaptant la seva producció a les demandes del mercat. Els tallers de la badia de Sant Pol tindrien un funcionament autònom vinculat al seu port⁽¹⁰⁾ de manera similar al que s'ha comprovat a Llafranc (Tremoleda, 1995, pàg. 89) i s'inscriurien perfectament dins d'un model de distribució geogràfica de terrisseries en la zona costanera del Baix Empordà i la Selva caracteritzat per la presència de forns que constituïrien *autèntiques indústries amb un concepte «capitalista» de la producció* (Tremoleda, 1995, pàg.76).

La producció d'àmfors en els tallers de la badia de Sant Pol —i també en el de Platja d'Aro— (Tremoleda, 1996, pàg.42-43) denota un canvi en el tipus d'explotació del territori a les darreries del període baix-republicà, que marca el punt d'inflexió cap al tipus d'explotació plenament romà.

(8) Agraïm als doctors Lluís Pallí i Carles Roqué la gentilesa d'haver-nos deixat examinar aquests materials i al doctor Josep M. Nolla i Jordi Sagrera l'amabilitat de facilitar-nos l'informe que van realitzar sobre les troballes i el dibuix de l'àmfora de la figura 3.3.

(9) Com ho palesa la cronologia, a partir de la primera meitat del segle II dC que ens proporcionen els materials del forn romà de s'Agaró i la finca Alzina (Nolla-Aicart-Esteva, 1990, pàg.61).

(10) Tesi que ja defensaven fa anys en el cas del forn romà de s'Agaró (Nolla-Aicart-Esteva, 1990, pàg.60).

Mentre el petit establiment agrícola de Sant Pol, el poblat dels Guíxols i potser els de plana Basarda i alguns establiments menors de la vall començaven a davallar, els tallers ceràmics, segurament menats pels indígenes de la contrada, estaven en ple rendiment. Paral·lelament es produïa el naixement d'una gran vil·la a la zona de Platja d'Aro, d'on no tenim notícies de cap hàbitat genuïnament ibèric. Ens referim a la imponent vil·la de pla de Palol: en efecte, la fase I de la vil·la de pla de Palol, documentada a l'excavació de 1984 (Colomer, Costa i Tremoleda, 1989, pàg. 103-110) situa —com a hipòtesi de treball—, la fundació de la vil·la en els primers decennis del segle I dC (Colomer, Costa i Tremoleda, 1989, pàg. 108), gràcies a la nombrosa presència de T.S.Aretina i d'àmfores Dressel 2/4, materials identitàtics als que observem en el moment final del poblat dels Guíxols, en els forns de la badia de Sant Pol i en el de Platja d'Aro. Els darrers treballs d'excavació realitzats en aquest jaciment confirmen l'origen de la vil·la en el segle I dC i seran de gran vàlua per a la comprensió del món ibèric final a la vall d'Aro, on la coexistència dels hàbitats ibèrics i dels nous establiments romans, o potser millor itàlics, sembla prou clara.

Amb les dades que posseïm actualment, podem intuir que els indigets d'aquesta contrada s'adaptaven al nou model d'explotació romà sense cap tipus de ruptura traumàtica, i que l'activitat terrissera és un exemple de l'adaptació als nous temps. Podem comparar algunes de les dades que hem mostrat del món ibèric tardà de la vall d'Aro, com a hipòtesi, amb el que s'ha constatat a la Laietània, on les excavacions científiques han estat nombroses. Al Maresme s'ha comprovat (Olesti, 1996-97, pàg. 433-434 i pàg. 440-441) que els forns que produeixen àmfora Tarraconesa I/Laietània 1 se situen en llocs on hi ha una ocupació indígena anterior, preferentment amb un origen en l'ibèric final, que a partir de mitjan segle I aC, en el marc d'unes noves relacions de producció, inicien un nou tipus d'activitat econòmica lligada al cultiu de la vinya, en detriment dels cereals, fenomen que al Maresme va relacionat amb les amortitzacions de sitges ibèriques en els centres indígenes i l'increment en la utilització de *dolia*⁽¹¹⁾. Es tracta d'un fenomen produït pel resultat de la integració del món indígena en les noves pautes d'ocupació i de relacions de producció introduïdes pel món romà (Olesti, 1996-97, pàg. 442 i nota 50).

A la badia de Sant Pol hi ha indicis per pensar en un model similar al del Maresme, amb un hàbitat ibèric anterior i una continuïtat en la producció d'àmfores des de mitjan segle I aC. Ara caldria comprovar arqueològicament les amortitzacions de les sitges en els poblats dels Guíxols, plana Basarda i altres establiments menors, així com analitzar els períodes inicials de les *villae* per tal de constatar amb certesa el funcionament d'aquest model de fusió del món indígena en el món romà.

(11) Al poblat dels Guíxols hi ha una presència significativa de *dolia*, la qual cosa és un indicatiu clar de l'impacte del procés de romanització (Nolla, Esteva i Aicart, 1989, pàg. 92-93).

BIBLIOGRAFIA

- AICART, Francesc (1990): «El jaciment romà de l'àrea del Monestir», *Informatiu de l'Arxíu i Museu de Sant Feliu de Guíxols*, núm 6, p.9-10.
- AICART, Francesc (1990a): «L'espoliació de Plana Basarda», *El Carrilet*, núm. 21, Platja d'Aro, p.12-13.
- AICART, Francesc(1992): «Arqueologia del món ibèric i romà a Solius (Santa Cristina d'Aro)», *Informatiu de l'Arxíu i Museu de Sant Feliu de Guíxols*, núm.13, p.2-3.
- AICART, F. i SAGRERA, J.(1992): «Un forn romà a Solius (Santa Cristina d'Aro)», *Estudis del Baix Empordà*, núm.12, 1993, p. 77-83 .
- AICART, F. i NOLLA, J.M. (1993): «Materials arqueològics de la basílica de Santa Cristina d'Aro», *Estudis del Baix Empordà*, núm.12, 1993, p.73-75.
- COLOMER, M.A.; COSTA B i TREMOLEDA, J. (1989): «Estudi preliminar de la vil·la romana de Platja Artigues», *Cypsela*, VII, Girona, p.103-110.
- ESCORTSELL, Josep (1972): «La Plana del Vidre de Solius», *Àncora*, núm.1257-1258.
- ESTEVA, Lluís (1957): «Prehistòria de la comarca guixolense I», *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*,1957, p. 163-263.
- ESTEVA, Lluís (1993 a): «Jaciments del Bosc d'en Rabell (segles I-II dC)», *Estudis del Baix Empordà*, 12, p. 219-222.
- ESTEVA, Lluís (1993 b): «Cal Pitxo (segles I-III dC)», *Estudis del Baix Empordà*. 12, p. 222-224.
- GONZÁLEZ HURTEBISE, Eduardo (1905): *Bosquejo histórico de la villa de Sant Feliu de Guíxols seguido de unos breves apuntes de historia interna (desde los más remotos tiempos hasta 1517)*, 1905, edició d'Àncora, 1970.
- NOLLA, Josep Maria (1987): «Una nova àmfora catalana: la Tarraconense 1», *Actes del I Col·loqui d'Arqueologia Romana. Monografies Badalonines*, núm. 9, p. 217-223.
- NOLLA, J.M. i CASAS, J. (1984): *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al nord-est de Catalunya*, Girona, 1984
- NOLLA, J.M.; AICART, F. i ESTEVA, LI. (1990): «El forn de terrissa de s'Agaró i l'establiment romà de la finca Alzina», *Estudis del Baix Empordà*, 9, p.37-62.
- NOLLA, J.M. i NIETO, F.J (1989): «La importación de ánforas romanas en Cataluña durante el periodo tardo-republicano», *Anfore Romane e storia economica: un decennio di ricerche*, École Française de Rome, p. 367-391.
- NOLLA, J.M.; PALAHÍ, LI. i BURCH, J.(1998): «L'abandonament de l'oppidum de Castell», *Estudis del Baix Empordà*, 17, p.59-78
- OLESTI, Oriol (1996-1997): «Els primers productors d'àmfores vinícoles al Maresme (segle I aC)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXXVI, p.425-448.
- ROQUÉ, C. i PALLÍ, LI. (1996): «Sediments antics del litoral del Baix Empordà entre es Forn (Begur) i Vallpresona (Santa Cristina d'Aro)», *Estudis del Baix Empordà*, núm.15, p.5-33.
- TREMOLEDA, J. (1995): «Anàlisi de l'organització dels tallers locals de ceràmica a les comarques gironines», *Ceràmica comuna d'època romana alto-imperial a la Península Ibèrica. Estat de la qüestió*, Monografies Emporitanes, VIII, p.75-94.
- TREMOLEDA, J. (1996): «Producció d'àmfores romanes al Baix Empordà. Els tallers de Palamós, Platja d'Aro i s'Agaró», *Actes de les Jornades d'Homenatge a Lluís Esteva i Cruañas*, Sant Feliu de Guíxols, p.41-46.